

UDK 305-055.2:165
165:305-055.2

Pregledni članak.
Primljeno: 21. 06. 2010.
Prihvaćeno: 07. 07. 2010.

FEMINISTIČKA EPISTEMOLOGIJA - KAPITULACIJA ZNANSTVENE JEDNORODNOSTI

Ivana Brstilo

Put Plokita 51
21 000 Split
e-mail: ibrstilo@ffzg.hr

Sažetak

Polazeći od društvene uvjetovanosti znanja i znanosti, ovim se radom nastoje promišljati navedeni koncepti unutar feminističke epistemologije. Obzirom da feministička epistemologija predstavlja kritiku tzv. neutralnog znanja i objektivne znanosti, naglasak je stavljen na društvenu uvjetovanost znanja i znanstvenih pojmova čime se poentira presudnost konteksta i tzv. područvljenog znanja. Feministička epistemologija ustanovljava kako se povlaštena afirmacija muškarca kao kreatora znanja i subjekta znanosti ostvaruje kroz nepovoljnu poziciju žene kao marginaliziranog znanstvenog objekta. Muškarac definira pojmove i strukturira teorije, stoga je (pre)vladajuća muška norma ujedno i službena znanstvena (i društvena) norma koja zanemaruje iskustva žena. Iz toga proizlazi da su i sama znanstvena istraživanja seksistički konstruirana pa se kroz znanstvene metode i obrasce perpetuiraju patrijarhalne prakse. Artikulirajući žensko pitanje u znanosti, feministička epistemologija utvrđuje implikacije androcentrične znanstvene tradicije u akademskoj zajednici i svakodnevnici. Termini roda i seksualnosti analiziraju se kroz epistemološka propitkivanja (spo)znanja, prateći genealogiju socijalnih praksi kojima su (pred)određeni. Feminističko epistemološki programi empirijskih zagovornica, postmodernih zastupnica i teoretičarki stajališta u svom diskursu prijedloga apostrofiraju fundamentalnu signaturu feminističke epistemologije: kritiku znanosti, kontekst i zajednicu.

Ključne riječi: *androcentrizam, društveni kontekst (područvljeno znanje), feministička epistemologija, feminističko epistemološki programi, znanost, znanje*

1. UVOD

Značenja feminizma variraju unutar brojnih društvenih interesnih grupa, no kao fundamentalne feminističke preokupacije prepoznata su zalaganja za prava žena na obrazovanje, jednaku novčanu naknadu za isti rad, pravo na abortus, pravo na ukidanje seksističkih obrazaca prilikom zapošljavanja ili seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu, kao i problem čestog nasilja nad ženama unutar obitelji, itd. U osnovi tih zahtjeva nipošto nije riječ samo o ženskim interesima, jer su oni neostvarivi bez cjelokupne društvene podrške. Feminističko pitanje stoga, kako Bendall¹ napominje, nije isključivo

¹ Vidjeti više u tekstu: Bendall, L. *Feminizam i anarhizam*. URL: <http://www.zamirnet.hr/stocitas/anarhizam%20i%20feminizam%20tekst.htm> (20.1.2010.)

žensko već i društveno pitanje usmjereno na rekonstrukciju društva uspostavljanjem egalitarnosti i nehijerarhijske (rodne) osnove.

Epistemologija kao filozofska disciplina diskutira o pojmu znanja i detektira prakse spoznavanja te načine na koje se znanje, kao takvo, u konačnici uspostavlja. Obzirom da korijen grčkog termina *episteme* sugerira da se radi o znanju (spoznaja) i o teoriji spoznaje (znanstvena spoznaja), epistemologiju ne zanimaju isključivo čovjekove spoznajne (ne)mogućnosti, već se interesira i za pitanje znanstvene obrade svijeta. Kako feministkinje imaju sličan predmet analize, ali u kontekstu maskuliniteta i patrijarhata, spoj epistemičkih interesa i feminističkih promišljanja je legitiman. »Znanje je termin koji oni koji imaju moć koriste za privilegiranje svojih uvjerenja i težnji, kako bi tako opravdali kontinuitet svoje moći nad drugima« (Cudd, 2000:315). Znanje se tako usko veže uz (nad)moć jednih nad drugima. Moćni su oni koji imaju primat nad definicijama i svekolikim uopćavanjem istih u teorije. Suprotno tradiciji povjerenja u dane znanstvene istine, određene kritičke struje, među kojima i feminističke, znanstveno prihvaćene činjenice kritički propitkuju pa i opovrgavaju.

Feministkinje će izričito zaokupiti pozicija žene unutar znanosti. Pozicija podrazumijeva evaluaciju uloge (posebno u kontekstu moći, tj. utjecaja) znanstvenica u akademskoj zajednici, njihovu uključenost u vodeće projekte, jednako pravo na sudjelovanje i izlaganje na simpozijima i kongresima, prisutnost u javnosti, itd. Osobito se obrađuje i pitanje ugleda i same titule stručnjakinja u određenom znanstvenom polju. Ukratko, zahtjeva se vidljivost žena i svakako, mogućnost utjecaja u znanstvenoj branši. Naglašavaju kako su, usprkos jednakom obrazovanju, žene često bile zanemarene u akademskim krugovima. Getoiziranje ženskih pitanja je postala praksa unutar stručne i znanstvene literature, i to od strane muških kolega. S promjenama koje ženski pokret inicira, mijenjaju se uhodane znanstvene prakse.

Usporedno s feminističkim i epistemološkim promišljanjima, ukazujemo na različit doživljaj, svrhu i cilj znanosti kroz povijest, zbog čega je i sama definicija znanja podložna varijabilnim interpretacijama², pa je ne možemo izolirati od vremena i prostora u kojem se oblikuje. Slijedom navedenog, upućujemo na društveni kontekst znanja i znanosti. Izdvojivši nekoliko teorija feminističke epistemologije, u radu se najpodrobnije obrađuje tzv. teorija stajališta, koja se zbog svog pristupa razumijevanju ženinog iskustva unutar konteksta zajednice očituje kao sociološki najprikladnija programska verzija feminističke epistemologije.

2 Empirijski epistemološki predstavnici pod znanjem podrazumijevaju »potvrđeno istinito vjerovanje«, dok racionalistička epistemologija znanje drži kontekstualiziranu informaciju »to jest, da je ono iskustvo ili informacija koja može biti raspravljena ili podijeljena s drugima«. Opcenitije, u »tradicionalnoj zapadnoj epistemologiji (teoriji znanja) istinitost je najbitniji atribut znanju« (Afric i sur., 2004:33). Navedimo i socijalnu epistemologiju koja se »fokusira na socijalne putove ili rute prema znanju koje ističu međudjelovanja s drugim čimbenicima« (Goldman; prema: Caraway, 2002:159).

2. FEMINIZAM I EPISTEMOLOGIJA

Feminizam je kritička vizija proizašla iz kritičkog pozicioniranja u nehomogenom rodnom društvenom prostoru.

(Haraway, 2004:92)

Genealogija feminizma predstavlja ciklus potraživanja društvene pravde bez dominacije zasnovane na spolnim odnosno rodnom obilježjima, uslijed čega se zalaže za »okončanje seksizma, seksističkog izrabljivanja i ugnjetavanja« (Hooks, 2004:8-9). Feminističkim pozivanjem na konačnu eliminaciju društvenih mehanizama seksizma, patrijarhata, mizoginije, rasizma, klasnog elitizma, imperijalizma i kolonijalizma stvarala se klima pogodna za nove ideje. Iz tog je razloga feminizam shvatljiv u diskursu društvenih promjena. Feministička ideja u svojem potraživanju za egalitarnijim društvenim odnosima 70-ih i 80-ih godina 20-og stoljeća potencira transformacije na svim društvenim razinama. Kritizira socijalnu strukturu koja posredstvom institucija i birokracije generira rodnu diskriminaciju te nastavlja povlađivati muškoj perspektivi. Također, upućuje inicijative za zakonskim promjenama koje će regulirati pitanje seksističkih praksi prilikom zapošljavanja ili problem nasilja nad ženama te plasira teme i istraživanja koja problematiziraju neplaćeni ženski rad u domaćinstvu, ulogu žene u obitelji, predodžbu u javnosti, i slično. Da je sam feminizam nemoguće podvesti pod jednu teorijsku crticu, ukazuje Zaharijević uz objašnjenje kako je isti kroz čitavu svoju povijest protkan sukobima teorije i prakse zbog čega nije jednostavno odredljiv. Tako, feministička ideja je »pokret, ideologija, osobno uvjerenje, mreža teorijskih pozicija, polazna točka u razmatranju fenomena koji se više i ne moraju ticati žena, pojmovni okvir, skup različitih (ponekad izrazito kreativnih) aktivnosti čiji je cilj poboljšati položaj u kojem se žene danas nalaze« (Zaharijević, 2007:111).

Napomenimo kako ni sama kategorija žena nije jednostrana niti postoji jedinstveni ženski diskurs. Utoliko je i feminizam predstavljen kroz različite glasove različitih žena. Bilo da se radi o iskustvu na temelju rase, nacije, klase ili nekog drugog obilježja, ženski identitet promiče višestrukost perspektiva. To znači da ne postoji opća ženska istina, jer je svaka žena samostalno formira. Dakako, ma kako različite bile, žene su dijelile iskustva opresije, podređenosti, rodne stereotipizacije i patrijarhalne dominacije, u gotovo svim društvenim segmentima. Ni *nepristrana* znanstvena sfera nije iznimka.

Postoje, dakle, brojni faktori koji žensku poziciju više ili manje otežavaju. Primjedbu kako je rasa dodatna otežavajuća okolnost iznose tzv. crne feministkinje čiji su glasovi bili prigušeni ne samo u akademskom miljeu već i čitavom društvu. Utoliko, radilo se o dvostrukoj, rodno-rasnoj, diskriminaciji koja je pojačavala patrijarhalni i seksistički efekt. Marginalizirane i zanemarene, crne žene su često bile »udobno smještene« u radna domaćinstva onih istih feministkinja bijele puti koje su propagirale žensko oslobođenje. Signifikantno za raspravu o znanosti i znanju, ali i samu feminističku ideju koja, kao ni žene same, nije homogena.

Formirajući svoj status u znanosti i društvu, crne žene su suočene s izborom. Tako, neke postaju *outsideri* te napuštaju svoje discipline jer se neprestano osjećaju kao izvanjske, odnosno, kao nerazumljivo drugačije drugim znanstvenicima (svojim kolegama). Ne

moгу potisnuti svoju posebnost, a istodobno osjećaju pritisak okoline koja ih zbog njihove različitosti negativno vrednuje i ne dopušta im da se izraze kao – drugačije³. Druge se trude asimilirati unutar znanstvenih krugova pa tako »potiskuju svoju različitost tendirajući *pravim*, uobičajenim načinima razmišljanja svojstvenim sociološkim *insiderima*. Oba izbora oštećuju sociološku raznovrsnost i ultimativno oslabljuju disciplinu« (Collins, 2004:121).

Napokon, postoji i treća opcija koja nudi izbor bez egzaktnog opredijeljena za određenu stranu. Ne zahtijeva odricanje, preciznije, ne implicira *insider* ili *outsider* status. Balans se očituje u pridavanju važnosti i vrijednosti iskustva *outsiderima*, čija svježa perspektiva nije indoktrinirana u sustav objektivne, znanstvene, misli. Iz toga proizlazi vizija koja je osviještena svojim osobnim, ali i kulturološkim izvorima spoznanja. Ujedno, to je »moćna ravnoteža između sociološke izobrazbe i ponude vlastitog i kulturalnog iskustva... proživljena stvarnost je upotrijebljena kao vrijedan izvor znanja za kritiziranje socioloških činjenica i teorija, dok sociološka misao nudi nove načina promatranja proživljene stvarnosti« (Collins, 2004:122).

Svakako, crne znanstvenice mogu pridonijeti znanstvenom obogaćenju u nekoliko smjerova. Prvenstveno jer su svjesne svojih kulturnih korijena pa mogu komentirati iz vlastite pozicije, za razliku od svojih kolegica i kolega bijele puti koji su znanstveno socijalizirani i inauguirani kroz poziciju *insidera*. Crne znanstvenice tako zadobivaju kredibilitet koji, u konačnici, doprinosi (multi)perspektivnosti same sociologije. Pri tome ističemo kako crne žene nipošto nisu jedina marginalizirana skupina u sociologiji i znanosti. Uzmimo ih kao primjer nemoćnih⁴ ili *outsidera*, kako bi u njihovom kontekstu promišljali (ne)pravednost.

Naples razmatra koncept pravednosti u metodološkom diskursu kao poticaj za prevladavanje teorijsko-praktične neusklađenosti, gdje se iz stanja izolacije u vlastitom modusu rada prelazi u stanje suradnje. Radi se o značajnoj dopuni jer feministička ideja nije ciljala zatvaranju u vlastiti teoretski diskurs. Poanta je u znanstvenoj suradnji kroz loci-

3 Napominjemo kako konotacija »drugačije« tendira vrijednosnom oslobođenju što znači da zbog svoje biološke (za)danosti drugačije i drugačiji ne smiju u startu biti negativno označeni i stigmatizirani. Biti drugačiji tako upućuje na negativan stav i zahtijeva promjenu ili prilagodbu na bolje (ako već ne može biti isto). Poanta je da se neutralizira svako vrijednosno sudište pri čemu neće biti separacija i podjela te će društvo i znanost otvoriti doprinosima svih kulturnih, rasnih, klasnih i rodnih grupa. U tom pogledu, kritizira se muško polazište i zapadna kultura koji na osnovu svoje norme i mjerila prosuđuje sve ostale i tako favoriziraju vlastito iskustvo i znanje. Prema stavu Young, poricanjem razlika pridonosimo ugnjetavanju i diskriminaciji određenih društvenih grupa zbog čega je potrebno uvođenje politike razlika koja neće potiskivati različitost već će svima omogućiti vidljivost u javnoj sferi, ravnopravni pristup i predstavljenost kroz društvene institucije. Tako, različitost neće biti percipirana kao suprotnosti ili manja vrijednosti (Young, 2005).

4 Feministička epistemologija se osobito angažirala po pitanju kolonijalizma i marginaliziranih skupina Trećeg svijeta. Potiču osvještavanje koloniziranih koji su se kroz sustavnu politiku nastojali asimilirati u zapadnu logiku, najčešće nasilno. Kroz takve programe, kontinuirano se zanemarivalo njihovo kulturno naslijeđe i osobitosti u svrhu inauguiranja u bolju i civiliziraniju, zapadnu kulturu. Feministička epistemologija se osvrće na takve prakse nastojeći evaluirati »znanje brojne lokalne umjetnosti, zanata, obrta i tehnika koje su bile dio života prije nego li su izgubili ne samo običajne prakse, već i sjećanje (Narayan, 2004:214).

ranje uloge žene u društvu (Naples, 2003:13). Znanstvena suradnja je uistinu potrebna kako se određene ideje ne bi separirale u zasebni diskurs, izvan konkretnog društva u kojem se razvijaju. Znanost, u svim svojim ograncima, treba biti otvorena za dijalog koji počiva na različitim doprinosima i perspektivama. Različitost ne implicira kaos, kao što ni feminizam ne isključuje muškost. Riječ je o međusobnom uvažavanju kroz politiku jednakovrijedne raznolikosti.

»Smith tvrdi kako je žensko iskustvo osnova feminističkog znanja, te *da bi takvo znanje trebalo izmijeniti sociologiju*. Sva različitost ženskih iskustava i života može biti polazište za kritička pitanja o životima tih žena, ali i o životima muškaraca i, što je još važnije, o njihovim međusobnim odnosima« (prema: Bokan, 2002:870). Kroz višestruka iskustava moguće je očekivati da će se konačno »prevladati znanstveni šovinizam vremena i otvoriti mogućnost pluraliteta (zapravo dualiteta) gledišta« (Feyerabend, 1987:43). Posebno važno, različitost ne služi isključivo ženskoj populaciji jer, kako većina autora prepoznaje, bit je u analiziranju interakcija i odnosa, tako i znanstvenih, koji trebaju nadvladati spolne i rodne podjele. U duhu suradnje, međusobnog uvažavanja i jednako tretiranja svih doprinosa, sama znanost (i društvo) će profitirati.

To nas zapažanje uvodi u domenu epistemologije koja počiva na ideji nužnog preispitivanja⁵ znanja. Dok su klasični teoretičari poput Aristotela i Tome Akvinskog dvojili o temeljnim epistemološkim preokupacijama poput načina spoznavanja, Krkač⁶ ustvrđuje kako suvremeni autori naglašavaju kontekst i situacijsko određenje znanja, jer »znanje vide neodvojivo od vrijednosti i konteksta, te konačno čovjeka vide zadanog zajedno sa svijetom u kojem se nalazi«.

Harding prilaže razlikovanje *stare i nove epistemologije* gdje prva indicira stav kako znanost stremi k otkrivanju prirodnih zakona pri čemu zabilježeno apstrahira kao unitarno i konačno znanje. Preokupirana je kreiranjem općih znanstvenih klauzula koji će postati univerzalna norma tako što sva saznanja kontrahira u jednu teoriju odnosno, jed(instve)nu istinu. Stara znanost, kako je Harding imenuje, (pre)opterećena je »eksperimentalnom metodom, ili općenitije, znanstvenim metodama, znanstvenim standardima za maksimalnu objektivnost i racionalnost, korištenja matematike kako bi se izrazili prirodni zakoni... Znanost je jedinstvena - postoji jedna i samo jedna« (1998:2). Autorica razlaže i tzv. *internalističku epistemologiju* koja je pod utjecajem moderne znanosti. Društvo promatra kao reflektivan mehanizam koji zrcali samu stvarnost. Konačno, nova epistemologija negira znanstvenu zadaću refleksije prirodnih zakona. Nudi konstruktivistički⁷ pristup kroz koji su društvo i priroda odnosno znanost i kultura prožeti i neodvojivi (Harding, 1998:3).

5 Osnovna epistemološka pitanja su: »Što je znanje? Što možemo znati? ... Kako znamo ono što znamo? Većina onoga što je u svim vremenima napisano u epistemologiji bavi se barem jednim od tih triju pitanja« (Greco, 2004:1-29).

6 Vidjeti više u tekstu Krkač, K. *Epistemologija: kroz filozofiju s Dostojevskim*. URL:// <http://dostojevski.novena.ims.hr/Main.aspx?sel=3&mID=120> (10.1.2010.).

7 Ukratko, konstruktivizam je termin koji drži da je čovjekovo iskustvo temelj njegova znanja zbog čega različiti pojedinci različito i doživljavaju stvari i pojave. U kontekstu feminističke epistemologije upravo je

Ipak, Harding drži kako je konstruktivizam, terminološki, zbunjajuće neodređen pojam jer sugerira da su društva gotovi konstrukti prirode, a da pri tome ne uvažava kontekstualne okolnosti izvanjskog svijeta. Stoga predlaže naziv ko-konstruktivizam ili ko-konstitucionalizam kako bi akcentirala stav da je potraga za znanjem samo segment neke kulture ili društva koji se opet nalaze unutar mape drugih, susjednih okruženja. Dakako, te elementarne poveznice povratno međusobno utječu što se odražava i na samu konstrukciju znanja. Iz navedenog autorica zaključuje kako je znanje »društvena formacija u svojem lokalnom okruženju, koja oblikuje i transformira ostale elemente – obrazovni sistem, pravni sistem, ekonomske odnose, religijska uvjerenja i prakse, državne projekte (kao što je ratovanje), rodne odnose te je, slijedom toga, transformirana njima (Harding, 1998:4).

Ovdje treba navesti i sociološki osobito zahvalnu temu **socijalne epistemologije**, specifičnu verziju društvenog konvencionalizma koja ustvrđuje kako je norma stvari i pojmova produkt međusobnog slaganja, a ne slučajnost. Fundamentalna osnova društvene zbilje je dogovor, a slijedom toga ono što je dogovoreno je i realno. U toj strukturi posebice su interesantne teme znanja i znanosti u kanonu opće društvenosti. Dok tradicionalna epistemologija »većinom ignorira ulogu/e društvenih interakcija i zajednice u stvaranju znanja«, društvena epistemologija »povezuje minimalne interpersonalne poglede na znanje, u kojima je pojedinac prvotni spoznavatelj (*primary knower*) i maksimalne socijalne poglede na znanje« (Caraway, 2002:159). Socijalna epistemologija produkciju znanja razmatra kao interaktivan proces u kojem brojni društveni faktori formiraju dinamiku (spo)znanja.

U srži epistemologije nije etabliranje *ispravnog* znanja niti utvrđivanje *najboljeg* načina njegovog formuliranja. Kao što se priznaje limitiranost (spo)znanja, tako se i rad epistemologije ne izuzima od navedenog.

3. FEMINISTIČKA EPISTEMOLOGIJA – KRITIKA ZNANSTVENOG ŠOVINIZMA ILI POZIV ZA ZNANSTVENOM RESTRUKTURACIJOM

Pareto je rekao, s razlogom, kako je povijest znanosti groblje svih lažnih ideja koje su nekada i negdje bile potvrđene od strane znanstvenih autoriteta.

Drugim riječima, uz istinite, znanost proizvodi i lažne ideje.

(Boudon, 2003:12)

Suštinski argument feminističke epistemologije podcrtava sustavnu zanemarenost ženskih iskustava, perspektiva, znanja i doprinosa u brojnim društvenim, tako i znanstvenim, područjima. »Feminizam, kao *epistemologijski projekt* kao što kaže Eva Bahovec,

vrednovanje doprinosa svih društvenih grupa koje su povijesno zanemarene i znanstveno marginalizirane. Konstruktivizam naglašava složenost znanja i pokreće ideju o ukidanu iskustvene diskriminacije ili okončanju muškog iskustva i znanja. Za više informacija pogledati URL: http://carbon.ucdenver.edu/~mryder/itc_data/constructivism.html (12.2.2010.).

možemo shvatiti u nekoliko njegovih značenja. On označava prekid s jednomljetom mizoginije, u sebi sadrži stalnu napetost i ambivalencije spram kategorije žena, označava i sukob s kategorijom samorazumljivosti i nepromjenjivosti« (Jelavić, 2007:164).

Filozofsko polazište feminističke epistemologije je pragmatizam koji spoznaju razmatra kao iskustveno iniciran proces s praktičnim posljedicama. Pragmatizam spoznaju određuje kao progresivnu praksu, povijesno, kulturno i društveno određenu pri čemu se valorizira različito iskustveno polazište raznovrsnih društvenih grupa. Također, socijalni konstruktivizam esencijalan je za razumijevanje feminističke epistemologije »što prije svega znači da uključuje utjecaj postmodernističkih i antiesencijalističkih kritika tradicionalnih epistemoloških projekata«, pa »kao ključnu postavku sadrži tezu da epistemologija neutralnoga, nezainteresiranog promatrača svijeta treba biti zamijenjena epistemologijom senzibilnom na sve specifičnosti socijalnoga konteksta« (Prijić-Samaržija; prema: Bokan, 2002:868). Senzibilnost socijalnog konteksta proizlazi iz priznavanja multidimenzionalnih perspektiva i iskustava koji strukturiraju osobni identitet i društvenu poziciju koji su, pak, formirani unutar specifične zajednice pod određenim okolnostima.

Uvažavanjem društvenog konteksta, neutralnost kao izuzeće od društvenih (ne)prilika se više ne shvaća neutralno niti pozitivno odnosno, očišćeno od vrijednosnih sudova, rodni stereotipa ili seksističkih obrazaca. Feministička epistemologija na toj primjedbi gradi svoju kritiku znanosti ustvrđujući kako se znanstvena teorija, u svojoj želji da djeluje harmonično i cjelovito, nastanjuje izvan društvenog mjesta i odbija biti vremenski disciplinirana. Univerzalno primjenjiva, eliminira mogućnost kritičkog osvrta i fleksibilnog uvažavanja specifičnih situacija u danim okolnostima. Stoga, krši i zatumljuje ljudsku posebnost, partikularnost grupnog i pojedinačnog iskustva.

Povezujući značajke Wittgensteinove epistemologije s empirijskom teorijom i teorijom stajališta, Caraway obrađuje tri teme feminističke epistemologije: kritiku znanosti, kontekst i zajednicu, a Longino izdvaja nekoliko kriterija ili *karakteristika objektivne znanosti u zajednici*⁸ te, kao i Wittgenstein, ističe opći (međunarodni) i pojedinačni (lokalni) kontekst znanosti (prema: Caraway, 2002:159).

Znanstveni kontekst postaje jedna od fundamentalnih preokupacija feminističke epistemologije koja u svojoj srži polemizira o *čijem* znanju raspravljajmo i *čiju* znanost proklamiramo. Tvrde, ona svakako nije ženska. Način na koji se znanje i spoznajne metode ustanovljuju reflektira muško iskustvo pa njima pripada povijest formalne znanstvene tradicije. Slikovito preneseno, zbog sustavne zanemarenosti i onemogućavanja ženskih znanstvenih doprinosa, žene su kroz povijest poznatije kao vještice i vračare, dok muš-

⁸ *Karakteristike objektivne znanosti u zajednici* su, prvenstveno, stanje sloboda i dostupnost prostora ili površina za kritičko izjašnjavanje pri čemu se naši argumenti i sudovi pozivaju na već određene kriterije javnog diskursa. Potom, ujednačen status i prava svih obrazovanih znanstvenika i znanstvena zajednica koja će upućene kritike apsorbirati u diskursu dijaloga i miroljubive komunikacije, surađujući ne samo kao diskusanti već i kroz uključivanje upućenih kritika u svoje radove i diskusije, potom, i konkretne prakse i odluke. Na takav način intelektualna snaga ima svoj praktični, a ne samo teorijski obol u dinamici neke zajednice. Naravno, i sama zajednica preispituje upućene kritike (Longino; prema: Caraway, 2002:156).

karcima pripada sustav društveno legitimnih i uvažanih doktora znanosti. Stoga, feminističke epistemologinje žele proglasiti kapitulaciju znanstvene-jednorodnosti kako bi konačno spriječile jednostrane⁹ interpretacije koje produbljuju žensku inferiornost i banaliziraju cjelokupno žensko iskustvo i doprinose.

Nadalje, primijetimo kako je osnovni problem što je muška norma ujedno i vrhovna norma, štoviše, norma znanosti. »Znanstveni šovinizam slavi pobjedu: ono što je kompatibilno sa znanostima treba živjeti, ono što nije treba umrijeti. U ovom sklopu, znanost ne znači samo specifičnu metodu, nego i sve rezultate koje je dosad dala. Stvari koje su inkompatibilne s rezultatima moraju biti isključene« (Feyerabend, 1987:43). Time se referiramo na prosvjetiteljske korijenje društva i znanosti koji, u duhu ideala razuma i objektivnosti negiraju i strukturiraju binarne opozicije. Načelno, sve suprotno odabranim formacijama je manje vrijedno. Tako žena postaje antipod muškarcu, odnosno razum osjećajima, »razlog nasuprot emocije, kultura nasuprot prirode, općeniti nasuprot pojedinačnom - gdje je prvi od setova spojiv sa znanosti, racionalnosti i muškosti, a drugi je relegiran sa ne-znanstvenim, ne-racionalnim i ženstvenim« (Narayan, 2004:214). Prosvjetiteljsko forsiranje razuma kao društvenog ideala i principa uređenja svekolikih odnosa, ustvari je favoriziranje muške norme.

Na tragu prosvjetiteljskih dualizama, feministička epistemologija radi na poništavanju »tendencije da stereotipno *maskulinitet* doživljavamo kao nešto bolje ili progresivnije te očuvanje naraštajnih sadržaja *ženskih* područja znanosti i ekspertiza« (Narayan, 2004:214). Potreban je kontinuiran rad da se uvriježenost maskulinog karaktera znanstvenosti, stručnosti i profesionalnosti zamjeni s odnosom koja iste značajke ne opovrgava ženama ili sumnja u njihovu izvedbenost.

Patrijarhalne stavke su očite i unutar same sociologije. Clarice Staz Stoll napada seksističke dimenzije sociologije koja mahom naglašava samo muške doprinose sociološkoj misli. Tako je Comte otac ove društvene nauke, a Durkheim, Weber, Simmel, Marx jedni od vodećih osnivača. Međutim, postoji i druga strana sociologije i to, ženska strana. »Germaine de Stael raspravljala je o politici, nacionalnom karakteru i književnosti desetljećima prije Comtea. Emma Goldman, Charlotte Perkins Gilman, Elizabeth Cady Stanton, Harriet Martineau samo su neke od autorica čija se imena vrlo rijetko spominju... sociologinja Alva Myrdal, dobitnica Nobelove nagrade, čije je ime potpuno marginalizirano u znanstvenoj literaturi i školskim udžbenicima sociologije« (Geiger, 2002)¹⁰. Zapitajmo se, jesu li nam poznata ova imena?

9 Longino ističe da su jednostrane interpretacije u znanosti tzv. iskrivljena očitovana tako što »rodne predrasude iskrivljavaju znanstvena istraživanja i tako sprječavaju napredak na toliko različitim područjima... takva iskrivljavanja...dovode do specifičnih hipoteza...te utječu na same pojmove objektivnosti i racionalnosti koji djeluju u znanosti« (Longino; prema: Greco, 2004:31). Geiger dodaje kako u sociologiji »mala grupa sociologa koji produciraju ideje o društvu isključuje i ignorira žene« uslijed čega »većina znanstvenih istraživanja može se karakterizirati kao androcentrična, jer su fokusirana na aktivnosti muškarca, čime se podržavaju stereotipi muškosti« (Geiger, 2002).

10 Vidjeti više u tekstu: Geiger, M. *Feministička epistemologija: Kratak pregled feminističke kritike znanosti*. URL: <http://www.hsd.hr/revija/pdf/1-2-2002/Geiger.pdf> (10.1.2010.).

Svakako su potrebne promjene koje će poraditi na brojčanoj zastupljenosti žena unutar znanstvenih krugova. To je dio dugoročne feminističko-epistemološke politike koja, kroz postepene promjene i kontinuirana poboljšanja, teži revalorizaciji konvencionalne znanstvene (muške) strukture i (androcentrične) prakse. Iz navedenog proizlazi artikulacija uloge i pozicije žene unutar feminističke epistemologije.

Feministička misao se osvrće na sociološki relevantnu raspravu o interakciji znanosti i tehnologije, razmatrajući ih kao sredstva kapitalističke eksploatacije i patrijarhalne dominacije pri čemu je ženama (u uvjetima dvostruke opresije) iznimno mukotrpno djelovati. Dominacija se očituje indoktrinacijom ili ignoriranjem, pri čemu žene u znanosti mogu istupiti protiv sistema preuzevši ulogu *insidera* čime ustvari podupiru ugnjetavačku logiku.

Problematiziranjem tradicije znanosti otkrivaju se ženske pozicije: mogućnosti, šanse i strategije. No, očigledno je kako suvremene tehnološke mogućnosti umjesto proklamirane rodno egalitarne strukture ipak počivaju na staroj patrijarhalnoj normi. Iz tog razloga Despot navodi kako možemo razglabati o tehnopartiji, a to je »nova tehnologija vođena muškom znanostu« (1989:54). Uslijed toga, ključno je poticati veću žensku znanstvenu stručnost i tehnološku pismenost ne bi li se postepeno ublažila i konačno prevladala dominacija muške znanstvene klike.

Raspravu o relacijama znanosti i tehnologije Bokan povezuje sa sve radikalnijim preispitivanjima karaktera znanosti, potom i tehnologije na Zapadu. Naime, osamdesetih godina se otvaraju žustre debate koje, ne samo da skeptično analiziraju znanstvene dobrobiti, već uviđaju i represivna svojstva tehnologije. Umjesto služenja i podređivanja ljudskoj dobrobiti, kritičari ustvrđuju kako tehnologija često sudjeluje u manipulaciji i izrabljivanju ljudi (Bokan, 2005:865). Još jednom, znanstveno-tehnološka neutralnost je opovrgnuta. Tehnologija i znanost, koje su slovile za nepristrane¹¹ društvene pomagače, postaju predmet kritike i skepse. Uvjetovani su društvom u kojem se razvijaju i primjenjuju stoga nisu iznad kategorija te iste okoline. Misao kako će znanost biti konkretno primjenjiva u društvenim zajednicama i pri tome vrijednosno oslobođena, odbacuje se. Presudan element analiza zauzima kontekst koji nas ne izolira od društvenih normi kao što nas ni izučavanje određene tematike ne stavlja u vrijednosno oslobođenu poziciju, iznad same društvene strukture. Dapače, još smo više ukorijenjeni u njene osobitosti. Preneseno u feministički žargon, znači da je znanstvena metoda reflektirala, u ponešto suptilnijem izričaju, prakse izrabljivanja, ugnjetavanja, diskriminacije i opresije muškaraca nad ženama.

Upućene ginokritike na račun mizoginog diskursa znanja, ali i obrazovnog sistema koji ga perpetuira, naišla je na reakcije tj. zahtjeve da feministkinje kroz konkretne referente

11 Kuhn i Feyerabend su teoretski začeli i razradili stav koji negira znanost kao neutralnu i objektivnu činjenicu. »Sociološke studije znanosti pokazale su da je znanost prvenstveno društvenog karaktera i dana njezinu praksu utječu društveni interesi i potrebe« (Bokan, 2005:865). Kako Feyerabend navodi: »na kraju krajeva, povijest znanosti ne sastoji se samo od činjenica i zaključaka izvedenih iz činjenica. Ona također sadrži ideje, tumačenje činjenica, problema stvorenih na temelju konfliktnih tumačenja, pogrešaka... povijest znanosti biti će isto tako kompleksna, kaotična, puna pogrešaka...« (Feyerabend, 1987:11).

prijedloge o znanju, podučavanju i učenju - artikuliraju primjerenije viziju istih. Dakle, nije bilo dovoljno samo poticati kritičko propitivanje znanosti već i oformiti vlastite, alternativne izvore znanja.

Stoga su feministkinje direktno intervenirale u znanstveni kanon inicirajući vlastitu znanstvenu podružnicu i to osnivanjem ženskih i feminističkih, potom i rodnih studija koji »izokreću subjekt znanja stavljajući pod znak pitanja ono što se smatra znanjem unutar discipline... transformiraju načine proučavanja, pisanjem jezika, institucija općenito« (Jelavić, 2007:161). U tom modusu se razvija distinkcija između pristupa o ženama i onoga za žene. Tako je »znanstveni pristup koji nastoji korigirati seksizme onaj o ženama, dok je feministički znanstveni pristup onaj za žene. Istraživanja o ženama su ona koja hoće upisati ženu u postojeći teorijski okvir, odnosno redefinirati disciplinarne tematike, dodajući im, uz postojeću i žensku tematiku« (Thompson; prema: Jelavić, 2007:159). Pristup za žene kroz prizmu heterogenih ženskih iskustava promišlja ulogu žene unutar određene kulture i društva, valorizira doprinose i potencijale žena te, u konačnici, nastoji doprinijeti sveopćoj ženskoj de-marginalizaciji, posebno u sferi znanosti.

To su neki od primjera iz prakse kojim se nastojalo demonstrirati kako se kritičkim promišljanjem poznatih (sa)znanja njihova značenja radikalno transformiraju. Preispitivanje uvriježenih ideja i jeste polazište feminističke epistemologije. Cilj je svekoliko osvještavanje diskriminatornih praksi, potom i konkretan rad na promjeni istih. Feministička epistemologija pruža mogućnost da se usvojeno ili naslijeđeno znanje rekonstruira u novim značenjskim perspektivama. Riječ je o znakovitom potencijalu koji je u mogućnosti preusmjeriti pravac društvene misli ili konkurirati postojećim paradigma (spo)znanja.

Ili, kako rezimira Narayan koja smatra »da je gledište ugnjetavanih grupa, bilo žena, siromašnih, rasnih manjina, jedno od najinteresantnijih uvida feminističke epistemologije iz kojeg proizlazi epistemička prednost obostranog posjedovanja znanja o praksama vlastitog konteksta i onoga svojih tlačitelja« (Narayan, 2004:221). Cudd je mišljenja kako je feministička epistemologija posljednja dva desetljeća postigla progresivan istraživački i teorijski zamah, no, filozofija još uvijek nije u cijelosti apsorbirala njenu paradigmu. Inzistirajući na poštivanju vlastitih standarda, tradicija i argumentacija, vodeću znanstvenu matricu i dalje, kako autorica ističe, mahom sačinjavaju muški Zapadnjaci. Utoliko apelira da *uključimo isključene* kako bi kroz rodnu, rasnu i nacionalnu različitost obogatili i samu znanost (Cudd, 2000:314). Poziv je to svim znanstvenicima, jer bez cjelovite i interdisciplinarne suradnje određena znanstvena polja i dalju ostaju neprobojne patrijarhalne utvrde.

4. FEMINISTIČKO-EPISTEMOLOŠKI PROGRAMI

Aktivirajući polemiku oko uvriježenih koncepata znanstvene neutralnosti, objektivnosti i racionalnosti te kritizirajući »Descartesov koncept *od-tjelovljenog* subjekta razuma koji postaje jamcem istine i izvorom pročišćene metode... feministkinje se zalažu za *utjelovljeni* subjekt« (Lučić, 2008:12). Uslijed toga, postavljaju zahtjev za cjelokupnom

revizijom znanosti i znanja, obrađujući ih kroz nekoliko *feminističko–epistemoloških programa*. Upućene kritike možemo definirati kao uvertiru u epistemologiju *feminističkih empiričarki* od kojih su najpoznatiji radovi Helen Longino i Lynn Hankinson Nelson. Zagovornice ove perspektive podcrtavaju upitnost znanstvenih istraživanja uslijed efekta patrijarhata u jeziku kao i strukture čitave znanosti, predlažući utvrđivanje metodološke procedure čijim bi se striktnim pridržavanjem izbjegla rodna odstupanja i povlaštenosti. Očigledno, predmet njihove kritike postao je obilježje i njihove teorije pa su samo potvrdile neodvojivost od znanstvene samoproglašene istine i njene socijalne konstrukcije (Lučić, 2008:12).

U cilju otklanjanja političkih »štetočina« iz favorizirane »čiste« znanosti, empiričari primjenjuju rigorozne metode pri testiranju svojih metoda. Maksimizacijom objektivnosti minimalizira se mogućnost da se marginalizirane skupine izraze ili da dođu do izražaja. Na snazi je i zabrana političkih pitanja jer se oni detektiraju kao prijetnja zagađivanja rafinirane znanstvene strukture čime se previđa njihov pozitivan utjecaj (Harding, 1998:153). Međutim, empiričari zanemaruju doprinose izvan znanosti i sam javni diskurs cenzuriraju kao znanstveno nepoćudan. Po tome, znanost i ne pripada društvu jer je ono iz njega izuzeto ili, u blažoj varijanti, selektirano prema svojoj (ne)podobnosti. Gotovo da možemo ustvrditi da se radi o znanstvenoj ideologiji koja gradi svoj status dokidajući prava svima i svemu što samovoljno okarakterizira kao prijetnju svojoj, čistoj, strukturi. Zanimljivo, obzirom da od subjektivnosti i zazire. Izgleda da je druga strana objektivne metode ipak subjektivna praksa koja se ne uspijeva othrvati od vlastite definicije. Nimalo objektivno, dodala bih.

Preferirana metodološka rigidnost inspirira diskusiju o (ne)mogućnosti istraživačeve distance od predmeta istraživanja. Kako Bloom tumači, metodološki aparat odraz je naše epistemološke vizije. Sam istraživač/ica utječe na istraženo, ali i nad njim/njome su izvršeni društveni utjecaji. Dakle, istraživačev doprinos u istraženom materijalu je znan, no nije isključiv. Naprotiv, tek je jedan od brojnih strujanja unutar diskursa moći koji nema unikatan centar ili autoritet. Moć je raspršena u interaktivnim odnosima. Sugerirajući raznolikost utjecaja unutar istraživačkih projekata feministkinje podcrtavaju potrebu za znanstvenom multiperspektivnošću (Bloom; prema: Naples, 2003:4), što nas uvodi u slijedeći program

Riječ je o *teoriji stajališta (standpoint theory)* koja se razvila 70-ih i 80-ih godina markirajući povijesnu dimenziju iskustva žene i oslanjajući se na kontekstualnu formaciju znanja, njegove historijske dimenzije i društveno značenje. Konceptualizirajući teoriju stajališta kao »utjelovljenje u individualnom poznavateljevom izgovorenom iskustvu i društvenim identitetima, proizvedena u zajednici kao i istraživački set« (Naples, 2003:197), autorica sugerira nekoliko pristupa teoriji stajališta. Tako, započinjemo s *utjelovljenom perspektivom* koja poentira ukotvljenost u zajednicu u kojoj se nalazimo odnosno našu socijalnu lociranost. Njome se želi pridati utjecaj, značaj i uloga istraživačeve prtljage (vrijednosti, stavovi, predrasude...) koja se automatski unosi i na svojevrstan način umeće u proces istraživanja. Socijalna pozicioniranost istraživača značajno modificira (od odabira teme, istraživačkih pitanja, same metode, interpretacije podataka, itd.) čitavi istraživački projekt.

Feminističke etnografkinje skreću pažnju na vlastito propitkivanje kontrole koju istraživači na terenu primjenjuju. Takva vrsta auto-refleksije i analize je katarzične prirode jer nas suočava s tjelesno usađenim vrijednosnim orijentacijama i usvojenim kulturološkim paradigmama koje se često i na nesvjesnoj razini postavljaju kao prepreke, ako ne i predrasude za neopterećeno razumijevanje – drugih. Potrebno je raskrinkati vlastite socijalne lociranosti, uočavati one mehanizme koji nas gotovo instinktivno usmjeravaju u (pred)određeni interpretativni smjer i računati na ograničenja moći i odgovornosti koje naročito pri terenskim radovima, smatra Naples, itekako premašuju naše dosege (2003:198). *Interakcija istraživača i istraženog* je druga dimenzija teorije stajališta. Želeći apostrofirati relaciju onih koji ispituju i onih koji se ispituju, uključuje se kontekst u kojem se isto odvija – okruženje u smislu zajednice i mreža kontakata tj. odnosa. Promjenjivost okruženja ujedno označava i mogućnost brojnih dinamičnih strukturalnih stajališta kroz različite društvene, političke i ekonomske uvjete (Naples, 2003:198-199). Ne samo da se istraživač/-ica umeće u istraživanje svojim iskustvenim prtljagama i sudovima, već iste posjeduju i sami ispitanici. Nadalje, okolina u kojoj isti djeluju sa specifičnim povijesnim i aktualnim političkim konotacijama uvelike diktira istraživačku komunikaciju kao i dinamiku istraživanja čineći ga interaktivnim procesom. Na toj osnovi interakcija istraživača i istraženog generira višestrukost perspektiva izvedenih iz uključenih iskustvenih strana.

Treći pristup razvija Smith, tretirajući teoriju stajališta kao *mjesto perpetuiranja odnosa* na svakodnevnoj bazi. Radi se o institucionalnom etnografskom pristupu stajalištu koji se oslanja na metodološke postavke, a kao značajku pri organizaciji društvenog života navodi moć diskursa odnosno, tekstualnu osnovu pravila koji usmjeravaju aktivnosti društvenog aktera, ne nužno na njemu vidljiv način. Primjerice, Naples prilaže zaključke istraživanja koji ukazuju kako se ponašanje ljudi oblikuje prema konstrukcijama značenja. Konkretno, u ruralnim sredinama se generacijama razvijala mitska struktura pojmovnih značenja i njima sukladan doživljaj *insidera* i stranaca. Značenjska struktura je bila produkt rasne i etičke odnosno, ekonomske i društvene restrukturacije. U ovisnosti o navedenim dinamikama, termin *outsidera* se konstantno modificirao uostalom, kao i samo ponašanje mještana i pridošlica (Naples, 2003:199). Razbijanjem superiorne pozicije znanstvene jezgre kao i njenih patrijarhalnih sastavnica, rekonstruiramo postojeće kategorije u nove značenjske strukture.

Pod utjecajem suvremenih autora (Kuhn, Bloor, Barnes, Harding), teoretičarke stajališta znanje definiraju kao društvenu artikulaciju, svojevrsan projekt zajednice i produkt političkih interesa u povijesnim okolnostima. Znanje je političke ali i ekonomske prirode, povijesno (pre)usmjeravano, ma kako se (samo)proklamiralo kao profitno neovisno ili politički neutralno. Ta primjedba čini ovaj feminističko-epistemološki program signifikantnim za rasprave i analize o suvremenim ali i tradicionalnim poveznicama znanja i (ne)moći. Kroz iste je moguće rasvijetliti odnose podređenosti i povlaštenosti koje je znanstvena praksa često legitimirala i tako sudjelovala u diskriminaciji, izrabljivanju i ugnjetavanju. Politički karakter znanja ujedno poziva i na njegovu (društvenu) odgovornost.

Također, teoretičarke stajališta diskutiraju o položaju ne samo žena već i svih ugroženih društvenih skupina pri tome pridajući odgovarajući značaj i doprinos muškaraca kao ne-marginaliziranih. Nije feministički cilj potkopati doprinose muškaraca, već doprinijeti usuglašenom rodnom evaluiranju te jednakom društvenom statusu žena i muškaraca. Taj stav teoretičarki stajališta smatramo znakovitim, jer ukazuje na floskule kako je feministička ideja nenaklonjena ili čak mrziteljska naspram muškaraca. Međutim, niti su sve žene feministkinje baš kao što nisu ni svi muškarci mizoginisti. Emancipacija uključuje žene i muškarce, s obzirom da borba za rodnu ravnopravnost poziva na uklanjanje patrijarhalne strukture koja se, u drugačijim modusima, reflektira na oba spola. Pri tome je ključan rad na eliminaciji seksističkih praksi koje koč i sputavaju ženske potencijale, ambicije, kompetencije, a u konačnici i razvoj same karijere. Sukladno tome, nužno je intervenirati u arenu stvarnih šansi i mogućnosti s kojima se žene susreću pri ulasku u akademsku zajednicu. Dakako, formalni znanstveni kodeks nije seksistički, no praksa je drugačije nastrojena. Točnije, nije naklonjena ženama kao sekundarnim ili *marginaliziranim znanstvenim subjektima*. Žene su (još uvijek) *znanstveni outsideri*. Međutim, problem je kako detektirati i iskorijeniti upravo neformalne patrijarhalne obrasce koje koč puni ženski znanstveni angažman. Hartsock nalaže kako u brojnim teorijama, ma kako razrađene bile, nije slučaj da se teoretiziraju i istražuju stvarni društveni odnosi među ljudima. Slijedom toga, određeni fenomeni (p)ostaju akademski nevidljivi usprkos njihovoj stvarnoj prisutnosti i efektima. Pozivajući se na historijski materijalizam koji je originalno razvio Marx ali u feminističkoj maniri, spomenuta autorica upravo razlaže te nevidljive relacije ugnjetavanja i dominacije koje smatra presudnima. U formi rodnih odnosa unutar perspektive moći, ona razvija feminističku verziju teorije stajališta smatrajući kako je žensko gledište još progresivnije u reflektiranju društvenih praksa od stava proletarijata kojeg je Marx promovirao.

Također, Gvozdanović primjećuje određenu podudarnost marksističke i teorije stajališta gdje se marginalizirana grupa, odnosno, proletarijat može povezati sa zanemarenom pozicijom žena u znanosti (Gvozdanović, 2008:36). U tom smislu Naples navodi kako »životi žena omogućavaju povezaniji ali i prikladniji epistemološki teren za razumijevanje moći... žensko shvaćanje moći uvjerljivo dokazuje da je žensko iskustvo odnosa moći i stoga, njihovo razumijevanje, značajno i strukturalno različito od života, prema tome i teorija, muškaraca« (Naples, 2003:70). Žene iz drugačije perspektive poimaju moć jer su svjedoci *s one strane* centra moći pa je njihovo iskustvo i stav drugačiji od muških. Ženska drugost proizlazi iz njihovih distinktivnih iskustava, uloga i pozicija.

Teoretičarke stajališta su uložile napore u revalorizaciju percepcija znanstvenih subjekata tako što su uputile direktan teorijski apel za modifikacijom homogenih i bestjelesnih subjekata u živa tijela, isprepletenu višeglasnim perspektivama svoje društvene pozicije (Bokan, 2002:868-870). Ovisno iz koje sfere svoga iskustva gledamo, isto različito doživljavamo, razumijevamo i definiramo. Određeni smo našim tjelesnim okvirima, a njih društvo u danim vremenima drugačije pozicionira. Ženska tijela su formirana u svojoj drugosti, koja sugerira inferiornost i infantilnost nad vodećim muškim tijelima. Stoga je tjelesno osobno, a osobno je političko, kako će zaključiti feministkinje drugoga vala

Upravo je politički angažman teorije stajališta, navodi Harding (2004:1), začuđujući jer je (do)tada prevladavao stav kako je štetan ikakav upliv politike unutar znanosti. Također, negirala se ikakva povezanost kao i utjecaj politike na znanje. Kontrirajući konvencionalnim strukturama, teorija stajališta se oblikuje u eksplanatornu i preskriptivnu metodu ili teoriju o metodi. »Epistemologija stajališta smješta u centar svojih prikaza odnos između znanja i politike na način da nastoji objasniti efekte koji različita politička uređenja imaju na produkciju znanja« (Harding, 1998:153). Politika i znanje su međuuvjetoani jer znanje ne možemo separirati od političkog diskursa.

Pod patronatom političke note epistemologije stajališta odvijaju se ženski prosvjedi, u kulturnoj i političkoj varijanti. Kulturno jeste političko, utoliko što različite kulturne manjine nemaju ravnopravan politički status. Jednako tako možemo govoriti i o *znanstvenim manjinama*. Politička dimenzija zahvaća upućene kritike društvenoj hijerarhiji koja ne zaustavlja, točnije, reproducira rasizam, seksizam, imperijalizam. U tom žanru ističe se potreba za istraživanjima koja će po prvi puta temeljito pristupiti poziciji žene, bez pukog nastavljanja androcentričnih šablona iz prethodnih, »znanstveno neutralnih«, projekata.

Hartsock izdvaja niz epistemološki relevantnih zapažanja koji se prvenstveno tiču materijalne društvene osnove koja u znatnoj mjeri izgrađuje i (re)strukturira naš život, a uz to ima i efekt ograničavanja prilikom pronicanja u društvene odnose. Nadalje, »koncept teorije stajališta zavisi o pretpostavci da se epistemologija razvija u kompleksnijim i kontradiktornijim načinima od materijalnog života... Epistemološki (čak i ontološki) značaj ljudskih akcija je pojašnjen u (Marxovom) argumentu da nisu samo osobe aktivne, već se i realnost po sebi sastoji od *senzualnog ljudskog aktiviteta, praksi*« (Hartsock, 2004:37) zbog čega je na snazi kompleksnost pri razjašnjavanju istinske prirode ljudskih odnosa. Navedeno zapažanje možemo povezati s pitanjem rodne moći koja je uvelike shvatljiva »kroz kompleks moć-znanje« čije preispitivanje poziva na rodnu pravednost. Mada su žene sve prisutnije u profesionalnim krugovima, »važno je da se ta vidljivost shvaća kao odnosna, jer se moć upravo tvori u multiplicitetu načina koji su često nevidljivi, kao strategije« (Galić, 2002:236). Njihova nevidljivost razlog je aktualnosti rodničkih podjela odnosno, maskuliniziranog karaktera društvene moći.

Kako je znanost segment društvene strukture, tako je i tradicija patrijarhata još uvijek na snazi unutar znanstvenih komponenti pa je potrebno razvijati nove pristupe o, sad već, poznatim temama seksističkog društvenog diskursa. Gvozdanović drži kako teorija stajališta pri tome ima značajnu ulogu jer, kao i drugi feministički programi »može uvelike pridonijeti otvaranju novih pitanja i uspostavljanja novih pristupa problemima« (2008:43), dok Naples pridaje značaj teoriji stajališta na osnovi njenog povezivanja pojedinca i društvene strukture (2003:20) te, nadodala bih, mikro i makro društvenih elemenata¹². Naime, kroz teoriju stajališta se apostrofira kreativni prodor subjekta, ali

12 Smatram relevantnim priložiti Bourdieuov stav koji mikro – makro tematiku razrađuje u svom specifičnom diskursu dispozicija, praksi i habitusa. Razjašnjavajući termin habitusa on rastvara strukturu društva i ulogu pojedinca u njemu. Navodi tako da svaki subjekt zauzima svoju strukturalnu poziciju kao primjer

i efektni potencijal koji sistem i sama društvena struktura posjeduje i upražnjava nad pojedincem. Na udaru kritike su često institucije kao posredna glasila javne politike i provoditelji zakonskih odluka »odozgo«. Kako se uzima u obzir i njihov utjecaj na djelovanje ljudi, imajući u vidu živote zasebnih pojedinaca i njihovih grupacija, ni jedan element nije isključen. Tako nije zanemarena ni javna ni privatna sfera. Teorija stajališta, čini se, obuhvaća brojne dimenzije (patrijarhalnog) društvenog modusa pa je stoga i njen potencijal za feminističku epistemologiju signifikantan.

Zaustavljajući se na konstrukciji subjekta¹³, Weeks ustanovljuje kako je najznačajniji obol teorije stajališta što potiče konstrukciju subjekata koji u postojećem stanju traže alternativne načine djelovanja. To znači da nije toliko esencijalno »što ili kako znamo (i kontroverze koje se nadovezuju na ovo epistemološko pitanje) nego što smo, ili još bolje, što možemo biti« (Weeks, 2004:189). Međutim, mada je teorija stajališta bazirana na suprotstavljanju racionalizmu te nastoji izbjeći prosvjetiteljske odanosti ahistorijskim čistim metodama, ne uspijeva se othrvati anti-racionalističkoj dihotomiji pa i dalje egzistira unutar racionalističkih pozicija, smatra Lučić (2008:12-13).

Postracionalizam ili feministički postmodernizam je još jedan program feminističke epistemologije kojeg možemo označiti kao radikalni relativizam čiji zahtjev za odbacivanjem općih načela graniči s nemogućnošću suvisle teorijske konceptualizacije. Podrazumijevajući lokalnu i povijesnu pozadinu svih idejnih programa, zalaže se za odbacivanje racionalnih procedura u svrhu procjenjivanja, ocjenjivanja ili evaluacija. Odbacujući rodne pozicije strogo muškog i ženskog stajališta, postracionalizam propagira višestruke perspektive koje zadiru u osobna preispitivanja doživljaja vlastitosti i drugosti. Upravo su multiplikativne pozicije glavna prepoznatljivost ovog pristupa ali i njegov temeljni nedostatak.

Problem je u određenju tzv. osviještene pozicije utoliko što ona ne korelira sa stvarnim iskustvom subjekta. U želji za premošćivanjem ograničavajućih faktora poput klase, etniciteta ili rase, previđa se čitav spektar utemeljenih iskustava pa se vlastiti doživljaji sažimaju u beskontekstualnu perspektivu »zauzimanja nekog drugog marginaliziranog stajališta ... bez relacije sa samim konkretnim iskustvom istog. Takva multiperspektivna pozicija nije zapravo stajalište drugog, već samo i isključivo razlomljenost naše vlastite subjektivnosti u društveno-povijesno uvjetovanoj rekonstrukciji tuđe fragmentarnosti« (Lučić, 2008:13). Pitanje je koliko ista fragmentirana pozicija može doprinijeti, a kamoli motivirati, znanstvenu i osobnu emancipaciju.

naše lociranosti u prostoru, u odnosu jednog subjekta na drugog. Zauzevši svoju poziciju mi se ustvari opredjelujemo za određene prakse koje će reflektirati naš izbor. Tako, prema određenom stilu odijevanja mi u stvari signaliziramo odabranu poziciju i kroz nju reflektiramo svoje stavove i vrijednosti. Konačno, habitus je prostor u kojem se susreću praksa i strukturne pozicije. Habitus posreduje, predstavlja međuigru, jer se ne radi o tvrdim zadatostima i definiranim smjernicama ponašanja. Improvizacija u stilu osobnog doprinosa je omogućena kako bi se kreativno odgovaralo na moguće promjene u strukturi (Bourdieu, 1992).

13 Koncentrirajući se na opće epistemološke posljedice rodnih podjela, teoretičarke stajališta naglašavaju kako iste segregacije otvaraju i prostor za drugačije metode znanja i spoznavanja i kroz svakodnevni kontekst življenja izvode tjelesnu dimenziju iskustva. Stavljaju naglasak na »being of becoming« umjesto na »becoming conscious« (Weeks, 2004:189).

S obzirom da relativizam teži zauzimanju najmanje pristrane verzije znanja, Cudd sugerira kako, tijekom procesa traženja, trebamo prihvatiti sve tvrdnje i teorije. Kombinirajući najraznovrsnije ideje i izvore podataka, spojiti ćemo sve moguće pa tako ni jedna neće biti povlaštena (Cudd, 2000:315). Jasno, problem je kako i prema kojem kriteriju klasificirati podatke. Epistemička određenja time postaju irelevantna.

Nadalje, (ne)mogućnost odcejpljenja od vlastite iskustvene lociranosti kao odabir između brojnih perspektiva – neke su od problematika postmodernističke proklamacije za višestrukim perspektivama i zauzimanju »nekoj drugoj« stajališta. Niples komentira kako osviještene pozicije promiču samo - kritizam koji tendira k empiričkom nihilizmu i tako potkopa potencijal istraživačkih projekata zbog svog stajališta prema reprezentacijskim praksama (Niples, 2003:24), dok Hirschman smatra feminizam modernističkim diskursom zbog čega je upitna njegova postmodernistička izvedba. Postmodernistička verzija bi bila osobito diskutabilna jer bi izuzela ženu odnosno, subjekt iz svoje diskusije, čime sam feminizam krahira jer ne može egzistirati bez svoje subjektne podloge (Hirschman, 2004:330). U istom kontekstu Garcia Selgas podsjeća kako, »ne možemo nastaviti tragati za kvalitetom (objektivnost) koja će nam jamčiti bolje znanstvene tvrdnje (bez relativizma) i bolje pozicije znanja (kritička distanca), jer uvijek mi trebamo mjesto na koje ćemo smjestiti tu kvalitetu – mjesto kao što je centriran subjekt ili homogeni kolektivitet, kao što su žene« (Garcia Selgas, 2004:304). Izostavljanjem ženske pozicije propuštamo i mogućnost eliminacije seksističkih obrazaca. Ravnopravnost nije moguća (a ni potrebna) ako se izostavi referenca na stvarne subjekte i njihove živote.

Objašnjenje možda pronađemo u teoriji *kontekstualizma* koja uvodi priznavanje konteksta kao temeljnog prilikom procesa traženja ili preispitivanja utemeljenog znanja. Stoga, kategorije povlaštenih ili problematičnih vrsta spoznaje kao i iskustvenog spoznavanja u okviru epistemološkog realizma postaju deplasirane. To slijedi iz uvažavanja drugih, raznovrsnih konteksta, koji ne ugrožavaju onu cjelinu uvjeta i karakteristika (izabrani kontekst) koji u danom trenutku promišljamo (Greco, 2004:5). Unutar kontekstualizma se polemizira o (ne)opravdanom (ne)pouzdanju u ispravnost određenih vjerovanja ili ideja. Spornost takvih *istina* moguće je i potrebno je podvrgavati stalnom (pre)ispitivanju na način da konstantno zadržimo mogućnost vlastite pogrešivosti i kritički analiziramo osobna uvjerenja. Svako znanje sagledava se i kroz okolinu u kojoj se oblikuje, imajući na umu perspektive drugih zajednica koja ga oblikuju prema svojim uvjetima. Tako, na osobnoj razini sortiramo podatke i pridajući im određeni značaj i (bez)vrijednost, međutim, pravila razvrstavanja i vrijednosnog suda su uvijek omeđeni okolinom u kojoj se nalazimo i koja određuje procedure. No, ni zajednica nije od presudne važnosti jer, u konačnici, i sama situacija kao karakteristični fragment u nekom vremenu i prostoru oblikuje znanje. Zato su uvjeti specifičnih okolnosti nezaobilazan elementi kod etabliranja nekih ideja, uvjerenja, pravila. Analiza situacije nužno upućuje na konstantnu modifikaciju njenih markera. Stoga je osvrt na pozadinu odluka/odlučivanja proces od individualnog i društvenog značaja (Longino; prema: Lučić, 2008:13-14). Uključivanjem kontekstualnih smjernica u naše analize i istraživanja ona postaju relevantna, plauzibilna i (konkretno) primjenjiva. Utoliko je društveni segment neizostavan iz rasprava svih znanstvenih polja i (pod)područja.

5. ZAKLJUČAK

Uključujući se u epistemološku revalorizaciju cjelokupnog znanja i nauke o (spo)znanju – znanosti, feministkinje postavljaju »*žensko pitanje* u znanosti: što žene žele od znanosti i njene tehnologije, ali otvaraju i *znanstveno pitanje* u feminizmu: je li moguće u svrhu osloboditeljskih ciljeva upotrijebiti znanost koja je tako očigledno usko povezana sa zapadnim, građanskim i muškim zamislama?« (Harding; prema: Bokan, 2002:865).

Pretrasajući rodne koncepcije unutar znanosti koja je dugo predstavljala patrijarhalnu kliku, feministička epistemologija analizira narav znanja i znanosti, utvrđujući kako se radi o društvenim konstrukcijama. Upozoravaju kako (tražena) revizija zahvaća društvo u cijelosti no, promjene nisu izvedive izvan kontekstualnog određenja vremena i prostora. Bez akcentiranja društvene protkanosti znanosti, nema ni stvarne društvene promjene.

Međutim, svrha feminističke epistemologije nije samo utvrđivanje ovisnosti spoznaje o društvenom kontekstu, već i njeno rafiniranje kroz eliminaciju androcentričnih predrasuda i mizoginih sadržaja te etabliranje metoda koje neće ignorirati rodne specifičnosti. Proklamirajući znanstveni doprinos marginaliziranih iskustava brojnih društvenih grupa, formiraju se istraživačke prakse koje se sve više okreću višestrukim perspektivama i tako modificiraju naličje znanstvenog diskursa.

Kroz prakse osvještavanja i valoriziranja javnog i privatnog, ženskog povijesnog iskustva, smanjivanja i konačnog suzbijanja patrijarhalnih obrazaca, feministička epistemologija cilja prevladavanju rodne diskriminacije i seksizma, kako u društvenim tako i znanstvenim praksama. Žene su se kroz znanstvenu tradiciju doživljavale kao marginalizirani znanstveni subjekti odnosno, znanstveni *outsideri* bez stvarne mogućnosti sudjelovanja kroz odlučivanje. Time se ukazuje na znanstvenu praksu koja je dugo isključivala i objektivizirala druge, između ostalih i žene, zbog čega se nameće potreba za znanstvenom reevaluacijom.

Nekoliko je *feminističkih epistemoloških promišljanja ili programa* koji promišljaju žensku ulogu u znanstvenom miljeu. To je *feministički empirizam* koji nastoji metodološki unaprijediti znanstveni istraživački aparat koji je obilježen seksističkim jezikom pa perpetuirati patrijarhalnu strukturu znanosti. Potom, *teorija stajališta* koja naglašava važnost ženskog iskustva unutar društveno i povijesno kontekstualiziranog znanja koje je neodvojivo od političkog diskursa te *feministički postmodernizam* koji sumnja u znanstvene teorije i metode pa poziva na odbacivanje jedinstvene znanstvene perspektive propagirajući koegzistiranje mnogobrojnih perspektiva u samoj znanosti i društvu.

Teorija stajališta fokusira se na relaciju politike i znanja kako bi protumačila presudni utjecaj političkog uređenja na društvenu konstrukciju znanja, a da pri tome uvažava brojne segmente društvene strukture – integrirajući u svoja promišljanja pojedinca odnosno ženu kao subjekt (mikro element) unutar zajednice kao prostora njenog djelovanja (mezo razina) s, najčešće ograničavajućim, faktorima institucija i državnog uređenja (makro element). Stoga joj u radu posvećujemo najveću pažnju smatrajući je potencijalno najkorektnijim feminističko-epistemološkim kadrom unutar istraživanja društvenih znanosti, s osobitim naglaskom na sociologiju.

Međutim, za koji god se program opredijelili, ključalno je dugoročno unaprjeđivati i promovirati potencijal feminističke epistemologije koja, odbacivši redukcionizam, simetričnost i linearnost uvažava kompleksnu i cjelovitu, kontekstualnu artikuliranost (spo)znanja. Restrukturirajući znanstvene koncepte, metode i analize koji su podilazili adrocentričnoj, eurocentričnoj i biološki determiniranoj interpretaciji ženskosti i muškosti (Geiger, 2002) feministička epistemologija poziva na rodnu jednako-vrijednost. Slijedom toga, promicanjem veće aktivnosti i sudjelovanja žena unutar znanosti kao i brojnih drugih, specifično muških društvenih zanimanja i profesija, rekonceptualizira se narav same znanosti, kao i samog društva. Nasuprot uvriježenome, takva promjena ne koristi samo ženama, već i muškarcima. Točnije, svim društvenim akterima koji na bazi ravnopravnosti i egalitarnosti žele zasnivati svoje odnose tj. usmjeriti rad društvenog aparata te znanstvenih praksi.

Dugo prigušeni ženski glasovi apeliraju i protestiraju kako bi znanstvena zajednica uočila, prihvatila i razvila mogućnosti raznovrsnih iskustva te od elitističke postala znanost svih ljudi. Tako bi od binarnih opozicija i favoriziranih pozicija kroz kulturnu pluralnost i perspektivnu interdisciplinarnost otvorili novo poglavlje znanstvene misli.

Dakako, sama sociologija bi se u navedenim odnosima modificirala. »Osnovnu novinu koju ženska perspektiva u sociologiji i općenito znanosti donosi, jest činjenica da **žena u sociologiji nije više samo predmet, objekt koji netko drugi promatra, analizira i svrstava u razne modele tumačenja, već ona postaje i subjekt tog istog znanstvenoga diskursa i te iste znanstvene prakse**« (Papić; prema: Bokan, 2002:866).

Konačno možemo ustvrditi kako sociologije više ne mora biti znanost o društvu već naprosto, znanost o različitim iskustvima društvenih grupa koji u danim društvenim kontekstima djeluju. Kroz prizmu feminističke epistemologije drugačije je (konačno!) vrijednosno oslobođeno, a zahtjev za znanstvenom egalitarnosti poziv je za društvenom pravdom. Ako je znanje moć, težimo da ravnopravno postignemo tu moć! Tek kroz osvještavanje znanstvene, a time nužno i društvene, tradicije izvjesna je alteracija iz seksističkih i diskriminirajućih praksi k jednakovrijednim, uvažavajućim i ravnopravnim rodним postupanjima koje, uostalom, feministička epistemologija promiče. Utoliko, ovaj rad je skromni doprinos akcentiranju njihovih potencijala. Na samim znanstvenicima i znanstvenicama (pa tako i sociologinjama i sociolozima) je da ih konkretiziraju kako ne bi ostali puko teoretiziranje.

LITERATURA

- Afrić, V., Lasić-Lazić, J., Banek Zorica, M. (2004). *Znanje, učenje i upravljanje znanjem*. U: Lasić-Lazić, J. (ur.) *Odabrana poglavlja iz organizacije znanja*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti. str. 33-62.
- Barilar, V. i sur. (2001). *Aktivistkinje: kako »opismeniti« teoriju*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Bokan, N. (2005). Feministička epistemologija. *Filozofska istraživanja*, 25(4):865-875.
- Bourdieu, P. (1992). *Što znači govoriti: ekonomija jezičnih razmjera*. Zagreb: Naprijed.
- Caraway, C. (2002). Kritika, kontekst i zajednica: Veze između Wittgensteinova spisa O izvjesnosti i feminističke epistemologije. *Prolegomena: časopis za filozofiju*, 1(2): 155-162. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/668> (10.1.2010.)
- Cudd, A. E. (2000). Multiculturalism as cognitive virtue of scientific practice. U: Narayan, U; Harding, S. (ur.) *Decentering the center: philosophy for multicultural, postcolonial, and feminist world*. Bloomington i Indianapolis: Indiana university press. str. 299-317.
- Despot, B. (2004). *Novi socijalni pokreti i oslobađanje od stare paradigme I. i II*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: Ženska infoteka.
- Feyerabend, P. (1987). *Protiv metode: skica jedne anarhističke teorije spoznaje*. Sarajevo: Biblioteka Logos.
- Galić, B. (2002). Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 33(3-4):225-238.
- Garcia Selgas, F. J. (2004). Feminist epistemologies for critical social theory: From standpoint theory to situated knowledge. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 293-308.
- Geiger, M. (2002). Feministička epistemologija: Kratak pregled feminističke kritike znanosti. *Revija za sociologiju*, 33(1-2):103-115. URL: <http://www.hsd.hr/revija/pdf/1-2-2002/Geiger.pdf> (10.1.2010.)
- Greco, J., Sosa, E. (2004). *Epistemologija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Gvozdanović, A. (2008). Feministička teorija stajališta: kritika Strogog programa u sociologiji znanja. *Diskrepancija*, 9(13): 31-46. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/34280> (10.1.2010.)
- Harding, S. (2004). Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophic, and Scientific Debate. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 17-53.
- Harding, S. (1998). *Is science multicultural?: postcolonialisms, feminisms and epistemologies*. Bloomington i Indianapolis: Indiana university press.
- Hartsock, C. M. N. (2004). The feminist standpoint: Developing the ground for a specially feminist historical materialism. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 35-53.

- Collins, H. P. (2004). Learning from the outsider within: The sociological significance of black feminist thought. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 103-126.
- Hirschmann, N. J. (2004). Feminist standpoint as postmodern strategy. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 317-332.
- Hooks, B. (2004). *Feminizam je za sve: strastvena politika*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Jelavić, Ž. (2007). Feminističko obrazovanje: moć promjene. U: Čakardić, A. i sur. (ur.) *Kategorički feminizam: nužnost feminističke teorije i prakse*. Zagreb: Centar za ženske studije. str. 158-166.
- Krkač, K. *Epistemologija: kroz filozofiju s Dostojevskim*. URL: <http://dostojevski.novena.ims.hr/Main.aspx?sel=3&mID=120> (10.1.2010.)
- Lučić, K. (2008). Epistemologija roda i seksualnosti: ogled iz socijalne i feminističke epistemologije. *Diskrepancija*, 9(13):9-30. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/34278> (10.1.2010.)
- Naples, A. N. (2003). *Feminism and method: ethnography, discourse analysis and activist research*. New York i London: Routledge.
- Narayan, U. (2004). The project of feminist epistemology: Perspectives from a nonwestern feminist. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 1213-224.
- Rose, H. (2004). Hand, brain and heart: A feminist epistemology for the natural sciences U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 67-80.
- Weeks, K. (2004). Labor, standpoints and feminist subject. U: Harding, S. (ur.) *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political conversations*. New York i London: Routledge. str. 181-193.
- Zaharijević, A. (2007). Kratka historija sporova: što je feminizam? U: Čakardić, A. i sur. (ur.) *Kategorički feminizam: nužnost feminističke teorije i prakse*. Centar za Ženske studije: Zagreb. str. 111-129.

FEMINIST EPISTEMOLOGY

Ivana Brstilo

Summary

Starting with the social conditionality of knowledge and science, this paper attempts to examine the mentioned terms within feminist epistemology, a specific branch of epistemology, the discipline of philosophy. Considering that feminist epistemology represents a criticism of the so-called neutral knowledge and objective science, the emphasis is placed on the social conditionality of knowledge and scientific concepts, thus arguing for the importance of context and the so-called socialized knowledge. Feminist epistemology claims that a privileged position of the male as the creator of knowledge and subject of science is achieved by positioning the female as a marginalized scientific object. The male defines the terms and forms theories, therefore the (over)ruling male norm is at the same time the official scientific (and social) norm that neglects female experiences. Scientific research are thus sexist in their construction while patriarchal practices are perpetrated through scientific methods and forms. By articulating the Woman Question in science, feminist epistemology demonstrates the implications of androcentric scientific tradition in academic community and everyday life. Feministic epistemological programs consist of empirical advocates, postmodern representatives and standpoint theorists who in their discourse of propositions emphasize the fundamental aspects of feminist epistemology: the critique of science, context and community.

Key words: *feminist epistemology, knowledge, science, social context (socialized knowledge), androcentrism, social inequality, feminist epistemological programs*

FEMINISTISCHE EPISTEMOLOGIE

Ivana Brstilo

Zusammenfassung

Von der sozialen Determinierung des Wissens und der Wissenschaft ausgehend wird in dieser Arbeit versucht, die genannten Konzepte durchzudenken, innerhalb eines spezifischen Bereiches der Epistemologie, (die ein Zweig der Philosophie ist), nämlich der feministischen Epistemologie. Da die feministische Epistemologie eine Art Kritik des sogenannten neutralen Wissens und der objektiven Wissenschaft darstellt, wurde die Betonung auf die gesellschaftliche Bedingtheit bestimmter Begriffe gesetzt, wodurch pointiert wird, dass der Kontext und das sog. vergesellschaftlichte Wissen ausschlaggebend sind. Mit der Feststellung der privilegierten Lage des Mannes, der sich als Wissenskreator und Wissenschaftssubjekt affirmiert, aktualisiert die feministische Epistemologie die Position der Frau als ein marginalisiertes Wissenschaftsobjekt. Der Mann definiert Begriffe, strukturiert Theorien, deswegen ist die (vor)herrschende Männernorm gleichzeitig die offizielle wissenschaftliche (und gesellschaftliche) Norm, die die Frauenerfahrungen außer Acht lässt. Daraus ergibt sich, dass selbst wissenschaftliche Untersuchungen sexistisch konstruiert sind, durch wissenschaftliche Methoden werden also patriarchale Praxen perpetuiert. Indem sie die Frauenfrage in der Wissenschaft artikuliert, stellt die feministische Epistemologie Implikationen einer androzentristischen wissenschaftlichen Tradition in der akademischen Gemeinschaft sowie im Alltag fest. Die feministisch epistemologischen Programme von empirischen Befürworterinnen, postmodernen Vertreterinnen und Theoretikerinnen des Standpunktes apostrophieren in ihrem Diskurs die fundamentale Signatur der feministischen Epistemologie: Kritik der Wissenschaft, Kontext und Gemeinschaft.

Schlüsselwörter: *Feministische Epistemologie, Wissen, Wissenschaft, gesellschaftlicher Kontext (vergesellschaftlichtes Wissen), Androzentrismus, gesellschaftliche Ungleichheit, feministisch epistemologische Programme*

